

Бо ҳуқуқи дастнавис

**БОБОЕВА МАДИНА
МАРУФОВНА**

**СЕМАНТИКА ВА ВАЛЕНТНОКИИ
ФЕЪЛҲОИ ЭҲСОСОТӢ
ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА ОЛМОНӢ**

**10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ,
типологӣ ва муқоисавӣ**

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи номзадии илмҳои
филологӣ

Душанбе - 2019

Диссертатсияи мазкур дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода анҷом расидааст.

Рохбари илмӣ : - **Гафарова Кимматой Таваровна**
номзади илмҳои филологӣ, дотсент,
мудирӣ кафедраи забонҳои романӣ-германи
Донишгоҳи славянии Россия - Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: - **Мухторов Зайнидин Мухторович**

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
директори пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ
ва хизмати давлатии Донишкадаи идоракунии
давлатии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон

- **Кенжаева Дилфуза Маматисаевна**

номзади илмҳои филологӣ, муаллимаи калони
Филиали донишгоҳи миллии таҳқиқотии
технологии «Донишкадаи пӯлод ва хӯлаи
Москва» дар шаҳри Душанбе

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия «_10_» ____10____ соли 2019, соати 15⁰⁰ дар
ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.КОА-028 назди Донишгоҳи давлатии
омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ баргузор мегардад
(734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121).

Бо матни диссертатсия ва автореферати он дар сомонаи ДДОТ ба номи
С. Айнӣ (734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ
121) [www. tgpu.tj](http://www.tgpu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи « ____ » _____ соли 2019 фириастода
шудааст.

Котиби илмии Шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Мирзоалиева А.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар даҳсолаҳои охир, таваҷҷӯҳи махсус ба вобастагии забон ва эҳсосот афзуд, ки он зарурати таҳқиқи пурратар ва муназзами семантика, таркиб, мақоми арзишӣ-эҳсосотӣ, **аҳамиятҳо**, ташаккул ва пайдоиши забонҳоро талаб намуда, дар асоси номбар шудани онҳо, табақабандии ҳиссиёт ва ҳолати инсон амали карда мешавад.

Бо мурури замон, инсоният ба ҳолати эмотсионалӣ (равонӣ) диққати ҷиддӣ дод. Мавриди муҳими диққатҷалбкунӣ дар гуногунӣ, ниҳонӣ ва қавии он зоҳир мешуд. Ҳолати эмотсионалӣ метавонад ҳам ба воситаи нидо, ва ҳам ба воситаи сифатҳои феълҳои изҳор карда шавад. Диққати моро феълҳои, ки ҳолатҳои эмотсионалиро ифода мекунанд, ба худ ҷалб намуд.

Аҳамияти таҳқиқот аз он иборат аст, ки феълҳои ҳолатҳои эҳсосотӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бори аввал муқоиса мешаванд. Тадқиқоти мазкури феълҳои эҳсосотӣ имкон медиҳад, ки хусусиятҳои семантикӣ, сохторӣ ва валентнокии онҳоро дар забонҳои муқоисашаванда ошкор намояд. Дар даҳсолаи охир таваҷҷӯҳи бештарро дар ҳамоҳанги забон ва эҳсос ба таври назаррас дидан мумкин аст. Дар робита бо зарурати комили тавсифи сохтори семантикӣ, мақоми эҳсосии хусусиятҳои рушди он ва пайдоиши воситаҳои забонӣ, бо истифода аз онҳо амалӣ карда мешавад.

Таҳқиқи ҳамаҷонибаи «эҳсосот» ҳамчун воҳиди асосии забонӣ яке аз вазифаҳои муҳими муосири забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Эҳсосот, ҳолати равонӣ, вазъи психофизикии инсон ва инъикоси он дар забон объекти асосии омӯзиши мазкур мебошанд. Таҳлили ҳамаҷонибаи калима ҳамчун воҳиди асосии забонӣ яке аз вазифаҳои муҳими забоншиносии муосир ба ҳисоб меравад. Нақши муҳимро дар ҳалли ин масъала назарияи семантикии валентнокӣ, ки яке аз масъалаҳои мубрами самтҳои муосири забоншиносӣ роли асосӣ мебозад. Дар муддати давраҳои мавҷудияти худ назарияи валентнокӣ, як самти муҳими синтаксиси муосир ба ҳисоб рафта, дар омӯхтани мазмун ва нақши баёнии забон, мутобиқати калима ва сохтори ҷумлаҳо, пеш аз ҳама дар омӯзиши самти лексикавии феъл саҳми пурарзише мегузорад.

Дар забоншиносии назариявии забони тоҷикӣ таснифоти семантикӣ ва валентнокии феълҳои эҳсосотӣ ва шарҳи илмӣ ва забонии онҳо дар муқоиса бо забони олмонӣ то ҳанӯз амали нашудааст, дар бораи он онҳо фақат қисман, дар баъзе мақолаҳои, ки умумияти забониро муайян мекунанд ва ё ки дар очеркҳои кӯтоҳи фонемавӣ дарҷ ёфтаанд, ишора карда шуданд. Вазъи ҳозираи инкишофи дастовардҳои мубрами илмии забоншиносии умумӣ, вазифаҳои лексикология, дурнамоии инкишофи умумии назарияи эҳсосот ниҳоят зарур аст, ки ҷустуҷӯи навоариҳои лингвистӣ, назари нав ба дастовардҳои қабли ва мавриди таҳқиқ қарор додани таҳқиқоти забоншиносии тоҷик ва олмон ба роҳ монда шавад. Бисёр саволҳои мавҷуд ҳастанд, ки бояд мавриди таҳлиلى муқоисавӣ қарор гиранд, яке аз муҳимтарини онҳо масъалаҳои ба вучудӣ ва ташаккули мафҳумҳои эмотсионалӣ мебошанд.

Дар забоншиносии муосири тоҷик, саволҳои умумии назариявии хусусияти забоншиносии феълҳои эҳсосотӣ ва фарқияти маъноии эҳсосот ва ҳиссиёт ва инчунин сохтори онҳо то ҳанӯз таҳқиқ нашудаанд. Бинобар ин, назарияи забоншиносии тоҷик ва олмонӣ аҳамияти бузург дошта, барои омӯхтани масъалаҳои эҳсосотӣ-эмотсионалӣ, омӯзиши дигаргуншавии вариантҳои воҳидҳои забонӣ, ки тавассути онҳо эҳсосот бо забон / нутқ ифода карда мешавад, тадқиқоти муҳим мебошад.

Дарачаи омӯзиши таҳқиқот. Дар айни замон натиҷаҳои муайяни шарҳи ин назария ба даст оварда шудаанд, аз ҷумла принципҳои таснифи валентнокии феъл, муайянкунии таносуби валентнокӣ ва мазмуни феъл, чудо намудани намудҳои семантикии актантҳо муайян шуданд (Кацнелсон 1986, Кибардина 1988, Москальская 1981, Долинина 1977, Степанова, Хельбиг 1978, Теньер 1988, Филичева 1969, Admoni 1986, Schippan 1972, Engel 1988). Дар баробари ин бисёр масъалаҳои дигаре, ба мисли назарияи валентнокӣ ҳамчун ҷудокунандаи актантҳо ва дигар интишордиҳандагони озод, актантҳои фаъл ва ғайрифаъл, робитаи дарачаи назарияи валентнокӣ бо дигар категорияҳои грамматикӣ анъанавӣ, мавриди баҳсу мубоҳиса қарор дода шуда, шарҳи фасл металабанд. Масъалаҳои муносибати валентнокӣ ва воситаҳои калимасозӣ, хусусиятҳои татбиқи арзёбӣ дар намудҳои гуногуни ҷумла, ба таври кофӣ омӯхта нашудааст. Барои ҳалли ин саволҳо минбаъд омӯзиши аниқӣ дар забонҳои мушаххас зарур аст.

Олимони зибардаст ба монанди Б. Ниезмухаммадов, Ш. Ниезӣ, Н. Маъсуми, И. Б. Мошеев, В. С. Расторгуева, А. З. Розенфельд, А. А. Керимова, Б. Сиеев ва дигарон дар омӯзиши феъл дар забони тоҷикӣ саҳми беандозаеро боқӣ гузоштаанд.

Дар забоншиносии тоҷик ва эронӣ низ ба лексикаи феъл корҳои зиёде бахшида шудаанд (Шодиев, 2010; Масъуд Қосимӣ, 2000; Саиди Бехджат, 2009), аз он ҷумла роҷеъ ба намудҳои гуногуни ибораҳои феълӣ ва дар маҷмӯъ ҳуди ибора навишта шудаанд (аз ҷумла: Абдурахимов, 1967; Акрамов, 1973, 1977; С. Мирзоев, 1972; А. Мирзоев, 2002, Ғаффоров, 2000; Темурова, 2009).

Дар байни тадқиқоти лексикаи феълҳои олмонӣ дар забоншиносии тоҷик шумораи зиёди корҳои илмӣ ба тасвиб расидаанд, ки дар маҷмӯъ ба таснифи семантикии феъл бахшида шудаанд: (Угрюмова 1979, Минина 1975); инчунин гурӯҳҳои алоҳидаи семантикии феълии роҷеъ ба услуб: (Савина 1978, Дементьева 1982); роҷеъ ба сухан: (Недялкова 1960, Клибанова 1974), муносибатҳои ҷисмонӣ (Архипкина 1981); роҷеъ ба маърифат: (Зиброва 1972, Злобина 1976); вобастагии тафаккур ва робита: (Рюмина 1977); доду гирифт (Щербакова 1975); ҳолати оромӣ: (Роттолц 1968, Селянина 1981); ҳаракату гузариш: (Беднягина 1971, Зинченко 1979, Селянина 1981, Злобин 1993); тағйироти ҳолати ҷисмонии инсон: (Шапошникова 1983); қатъи зиндагии инсон: (Даугатс 1973). Баъзе корҳо ба мушаххасоти семантикӣ-синтаксисӣ ва валентнокии феълҳои олмонӣ

бахшида шудаанд: (Левитене 1965, Мучник 1967, Ефименко 1978, Лобода 1979, Селянина 1981, Чекуришвили 1986, Дудина 1987, Котина 1991).

Гайр аз ин, қисми зиёди феълҳо таҳқиқ нашудаанд. Дар кори илмӣ мазкур масъалаҳои асосии семантики назарияи валентнокӣ дар феълҳои ҳолатҳои эҳсосӣ баррасӣ шудаанд, ки онҳо ба гурӯҳи серистемолтарини лексикаи феъл дохил мешаванд.

Мақсади таҳқиқ гузаронидани таснифоти маъноӣ-валентии феълҳои эҳсосотӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мебошад. Ҳамзамон, муқаррар намудани хусусиятҳои типологӣ (фарқият) ва пайваستшавии феълҳои эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ дар муқоиса ба феълҳои эҳсосотии забони олмонӣ, баррасӣ карда мешавад.

Барои ноил шудан ба мақсадҳои дар болозикришуда, вазифаҳои зерин интихоб карда шуданд:

- муайян намудани монандӣ ва фарқияти сохторӣ-маъноии феълҳои эҳсосотӣ, ки дар забонҳои омӯхташуда истифода бурда мешаванд;
- тавсифи хусусиятҳои лексикӣ-маъноии феълҳои эҳсосотӣ дар тоҷикӣ ва олмонӣ;
- муқарар намудани синфҳои маъноии феълҳои эҳсосотӣ;
- омӯхтани хусусиятҳои валентнокӣ феълҳои мазкур, аз он ҷумла зери таҳқиқ қарор додани:

1) вобастагии валентӣ, калимабандии сохторӣ ва маъноии феълҳо, маъноӣ актанҳо ва интишордиҳандагон, қонуниятҳои истифодабарии онҳо дар ҷумлаҳо;

2) хусусиятҳои истифодабарии валентнокӣ дар ҳелҳои гуногуни ҷумла;

3) алоқамандии алоҳидаи валентнокии вариантҳо;

Навоварии тадқиқоти асосан аз он далолат медиҳад, ки тадқиқоти мазкур нахустин таҳлили ҳамаҷонибаи феълҳои эҳсосотӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ буда, хусусиятҳои валентнокӣ ва калимасозии онҳоро зехри таҳқиқ қарор медиҳад. Дар ин рисола, бори нахуст, монанди ва фарқияти феълии эҳсосотиро нишон дода шуда, аз як тараф умумият ва аз тарафи дигар ягонагӣ ва хусусиятҳои хос забонҳои омӯхташуда ошкор карда мешавад.

Таҳқиқоти муқоисавии феълҳои эҳсосотии забонҳои гуногунсохтор барои методикаи омӯзиши забонҳои наватарини сохторӣ ба методология барои омӯхтани муҳити эҳсосотӣ самти навро дар психолингвистика муайян мекунад.

Таҳқиқоти муқоисавӣ дар бораи феълҳо ин чунин аҳамияти бузург барои таҳия намудани баъзе масъалаҳои назариявии лексикологияи муқоисавӣ мебошад.

Аҳамияти назариявии кор дар он аст, ки натиҷаҳои он барои рушди таҳқиқоти маъноӣ-синтаксисӣ, омӯзиш ва муқараркунии масъалаҳои валентнокӣ дар забонҳои муқоисашуда мусоидат мекунанд. Дар рисола самтҳои минбаъдаи маъноӣ ва хусусиятҳои валентии феълҳои эҳсосотӣ муайян карда шудаанд. Натиҷаи таҳқиқоти муқоисавии феълҳо инчунин

барои таҳкими баъзе масъалаҳои назариявии лексикологияи муқоисавӣ хизмат мекунад.

Аҳамияти аризиши амалии рисола дар он аст, ки маводҳо ва натиҷаҳои таҳқиқотро метавон, дар курсҳои грамматикаи назариявӣ, лексикологияи забони олмонӣ, курсҳои махсус дар бораи назарияи валентнокии барои таҳия намудани рисолаҳои илмӣ хатм дар факултаҳои забонҳои хориҷии муассисаҳо оли истифода бурд. Маводҳои таълимиро дар тадқиқотҳое, ки ба омӯзиши семантика ва валентнокии феълҳои забони немсӣ бахшида шудаанд, истифода бурд. Онҳоро инчунин дар мавриди таҳиякунии фарҳанги маъноӣ ё валентнокӣ феълҳои забони олмонӣ ба кор бурда шаванд. Ҳамчунин натиҷаҳои бадастомадаро дар курси амалии омӯзиши забони олмонӣ, ҳам барои хонандагони тоҷик ва ҳам барои хонандагони рус дар омодакунии курсҳои лексикавӣ ва типологияи муқоисавӣ, мавриди истифода қарор гирифта шаванд.

Заминаи назариявии тадқиқот аз инҳо иборат аст:

- таҳияи қонунуну қоидаҳои забон аз тарафи намоёндагони мактабҳо ва шохаҳои забоншиносӣ, таъсири омилҳои ғайризабонӣ (ҷамъиятӣ-фарҳангӣ, этники ва ғ.) ба семантикаи воҳидҳои забонӣ ва тағйирёбии семантикӣ (А.А. Потебня, Т.И. Вендина, С.Д. Кацнелсон и др.);

- муқарароти забоншиносии семантикӣ оиди сохторҳои забонӣ ва типологияи онҳо (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Л. М. Васильев, Р. М. Гайсина, Ю.Н. Караулов, А.М. Кузнецов, Э. В. Кузнецова, З. Д. Попова, И. А. Стернин, А.А. Уфимцева, Д. Н. Шмелев и др.);

- таҳияи намудани самтҳо дар соҳаи таҳқиқоти муқоисавии забонҳои русӣ ва тоҷикӣ, аз ҷумла дар муқоиса бо шаклиҳои феълӣ ва таснифоти лексикю маъноӣ (В.А. Расторгуева, А.А. Каримова, А. Розенфелд, Ш. Б. Мосеев, Д. М. Искандарова, М. Б. Нағзибекова, Н. Каримов, Ш. Б. Раҳимов, З. К. Холиқова, С. А. Файзиев ва дигарон);

- таҳияи самтҳои таҳқиқоти муқоисавии забонҳои русӣ ва олмонӣ дар бораи номҳои консепсияҳои эҳсосотӣ ва соҳаҳои муайяни муҳити фазогии он (И.У. Кол., Э.В. Разова ва Т. В. Эберт).

Дар тадқиқоти мазкур муаллиф **усулҳои** умумии таҳқиқоти илмиро истифода будрдааст, аз ҷумла усули муқоисавӣ. Чи тавре, ки Шерба Л. В. қайд мекунад: " ба воситаи таҳқиқоти муқоисавӣ-қиёсӣ, шуурнокӣ афзоиш меёбад: дар мавриди муқоиса кардани шаклҳои гуногуни ибораҳо, мо метавонем, ки *мафҳумро* аз *аломати* инъикоскардаи он чудо карда, масъаларо равшантар дарк кунем" [14, 31]. Аз он ҷумла таҳлил ва синтези маводҳои оммавӣ; усули тасвирӣ, ки омӯзиши ва қабатбандии минбаъдаи маводи воқеӣ мебошад; усули моделсозӣ, ки ба мо имконият медиҳад, ки хусусиятҳои муҳими иттилоотии матнҳои этимодиро равшан намоем. Ҳангоми тарҷума усулҳои табдилдиҳӣ ва шаклидигаркунии грамматикӣ истифода бурда шуданд.

Дар мавриди таҳлили семантикии воҳидҳои эҳсосотӣ, самараноктарин усулҳои дохилии сохторӣ, аз ҷумла таҳлили муодилёбӣ (ёфтани шаклиҳои

монандӣ), ва таҳлили таълифӣ ба ҳисоб рафта, истифода шуданд. Дар ҳолатҳои зарурӣ баъзе таҳлилҳои унсурҳои калимасозӣ, мафҳуммуайянкунии калимаҳо дар матн ва таҳлили миқёсӣ-оморӣ (микдорӣ-сифатӣ) истифода шуданд.

Маводи баррасишудаи тадқиқотии диссертатсионӣ аз 150 картатекаи феълҳои эҳсосотии забони олмонӣ (бе назардошти синонимҳои онҳо) иборат буда, аз тарафи муаллиф бори нахуст таснифотҳои монандӣ ва ҳосии маъноии забони тоҷикӣ, ки аз асарҳои асл ва тарҷумаи онҳо гирифта шуданд, ва дар таркибашон нишондодҳои «ҳис кардан», «эҳсос кардан», «ба ягон ҳолати муайян омадан» доранд.

Маводи тадқиқотӣ қорҳои асосии фундаменталии донишмандони машҳури психолингвистика, психоанализ, этимология, фалсафа, ки дар онҳо масъалаҳои гуногуни омӯзиши эҳсосоти одам дарҷ ёфтааст, ташкил медиҳад.

Маводи таҳқиқоти амалиро, ки зиёда аз 1000 намунаҳо ва мисолҳои аз адабиёти тоҷикӣ ва олмонӣ гирифта шудааст, ташкил медиҳад.

Маводҳо барои таҳқиқ аз фарҳанги дузабонаи олмонӣ-тоҷикии Х. Сайфуллоев «Wörterbuch deutsch-tadschikisch» зери таҳрири Lutz Rzehak, фарҳангҳои олмонӣ (Duden, Wahrig, Brockhaus), фарҳанги валеннокии феълҳои олмонӣ Хельбигу Шенкел «Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben», фарҳангҳои муродифҳо (Synonymwörterbuch, Wörterbuch der Synonyme und Antonyme, Lexikon der Synonyme), фараҳангҳои калимаҳои ба ҳам наздик (Textor, Dornseiff, Pelzer, Normann), фарҳангҳои дузабонаи тоҷикӣ-русӣ ва русӣ-тоҷикӣ «Русско-таджикский словарь» зери таҳ. М. С. Асимова, «Таджикско-русский словарь» зери таҳ. Д. Саймиддинов, С. Д. Холматова и С. Каримова, фарҳангҳои тафсирии русию тоҷикӣ (Л. Г. Бабенко, Б. М. Волин, В. И. Даль, С. И. Ожегов), «Фарҳанги забони тоҷикӣ»-и дучилда ва фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ (О. С. Ахмановой, Х. Хусейнова, К. Шукуровой и др.) инчунин баъзе аз мисолҳо аз асарҳои асл ва тарҷумаи адабии онҳо гирифта шуданд (ба монанди асарҳои С. Айнӣ, Ч. Айтматов ба забони немсӣ ва афсонаҳои В. Хауф ба забони тоҷикӣ).

Муҳимтарин масъалаҳое, ки дар ҳимоя баррасӣ карда мешаванд:

1) Таҳлили ва баррасии феълҳои эҳсосотии тоҷикӣ, ки гурӯҳи лексикӣ-мавзӯии эҳсосоти инсонро ифода мекунанд, бояд дар доираи гурӯҳҳо ва зергурӯҳҳои лексикӣ-маъноӣ ба анҷом дода шаванд.

2) Таҳлили феълҳои тоҷикӣ, ки ҳолати эҳсосотии шахсиятро дар забони тоҷикӣ ифода мекунанд, имконият медиҳанд, ки дар забони олмонӣ хусусиятҳои фарқкунанда ва монандии онҳоро муайян кунанд.

3) Тадқиқи истифодабарии валентии феълҳои эҳсосотӣ аз ҳелҳои ҷумла ва ҳаҷми актантҳо ва интишордиҳандаҳо иборат аст.

4) Таҳлили ҳамгирӣ ва ихтилофии феълҳои эҳсосотӣ дар таҳқиқи лексикӣ-семантикӣ ва сохторӣ-валентӣ дар забонҳои муқоисашаванда.

Қоркард ва натиҷаҳои таҳқиқ. Натиҷаҳо ба дастамада дар шакли ҳисоботҳо дар конференсҳои муассисаҳои илмӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ

(2014-2018) баррасӣ карда шуданд. Муҳимтарин масъалаҳои асосии рисолаи мазкур дар ҳаҷми 10 мақола, ки 5 ададашон дар рӯйхати маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи КОА ФР ва КОА ҚТ интишор шуданд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишқадаи давлатии забонҳои ба номи С. Улуғзода (протокол № 3 от 23. 10. 2018 г.) ва дар ҷаласаи сексияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии педагогии ба номи С. Айни (протокол № 6 от 22. 12. 2018 г.) мавриди муҳокима ва баррасӣ қарор гирифта ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, вожаҳои ихтисоршуда ва рӯйхати адабиётҳои истифодашудаи илмӣ адабӣ ва ҷузъҳои замима иборат аст.

МУҲТАВОИ МУХТАСАРИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳаммияти таҳқиқи мавзӯъ, объект ва маводи рисолаи мазкур, навоварии илмӣ муайян мешавад, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ таҳия шуда усулҳои таҳқиқ оварда шудаанд.

Фасли якум аз се зерфасл иборат буда, ин бахш «**Мафҳуми валентнокӣ дар забоншиносӣ**» номгузорӣ шудааст. Дар ин қисмат, ақидаҳои забоншиносон ба монанди Л. Теньер, Х. Бринкман, Г. Хельбиг, В. Шенкел, Й. Эрбен, В. Адмони, В. Шмидт, ва П. Джамshedов, Х. Г. Сайфуллоев, Х. Ҳусейнов, Н. Шозедов и Л. С. Пейсиков, ки дар бораи доираҳои мухталифи масъалаи валентнокӣ фикру ақидаи худро дар мақолаҳои илмӣ ба нашр расониданд.

Истиллоҳи «валентнокӣ» аввалин бор ба забони тоҷикӣ аз ҷониби П. Чамshedов соли 1978 [15, 16] ворид карда шуд. Ин олим ақидаҳои С.Д. Котельссонро пайгирӣ карда, ин мафҳумро ба таври зайл мефаҳмонад, "Валентонӣ – ин як хусусияти феълӣ буда, хоси калимаҳои махсусест, ки баъзе иловаҳоро талаб менамояд [6, 45].

Бо вучуди ин, маълум аст, ки валентнокӣ, на фақат хоси феъл буда, балки ба ҳиссаҳои дигари нутқ низ мансубият дорад. Назарияи дар болозикришуда шарҳи аниқро талаб мекунад.

Донишманди тоҷик Сайфуллоев Ҳ. Г., ҷонишини «чи»-ро дар рисолаи илмӣ худ таҳти таҳлил қарор дода, қайд мекунад, ки шумораи мазкур вобаста ба валентнокии феъл ба забони олмонӣ ба воситаи ҷонишшинҳои зарфии саволӣ инъикос меёбад [10, 38].

Ҳ. Ҳусейнов, як донишманди дигари тоҷик, мафҳуми «валентнокӣ»-ро ҷидди таҳлил карда буд. Вай менависад, ки «пуркунандаи бевосита (новобаста аз ифодаёфта ва ифоданашуда) ашёро, нишон медиҳад, ки ба он амал равона шуда, ба воситаи феълҳои гузаранда ва монда ифода меёбад. Пуркунандаи бавосита ашёро, мефаҳмонад, ки ба амали ҳаракати феълҳои гузаранда алоқаи зич дорад. Ҳаракат бе пуркунандаи бевосита нопурра дарҷ меёбад» [12, 14]. Барои исбот кардани гуфтаҳои зайл, вай феълҳои гузарандаи зерин мебиёрад мисол мебиёрад: «любить», «ненавидеть», «мучить». Муқоиса кунед: Я люблю. – Ман дӯст медорам. – Ich liebe. Она ненавидит. – Ӯ бад мебинад. – Sie hasst. Он мучает. Вай азоб медиҳад. – Er kränkt.

Мисолҳои овардашуда нопурра мебошанд, аз ин сабаб мо метавонем, ҳулоса кунем, ки феълҳои дар боло зикршуда дувалента буда, барои пурра намудани мафҳумашон баъди худ пуркунандаи бавосита талаб менамоянд.

Гарчанде, ки намунаҳои мазкур аз нуктаи назари сохтор ва маъно ба анҷом расида бошанд ҳам, лекин, аз сабаби надоштани пуркунандаи бевосита

пурра возеъ намешаванд, яъне гузариши фосилавии объект ба кадом амали феълӣ равона шудааст, ба шунаванда равшан нест. Маҳз ин пайвастагии гузариши фосилавӣ объекту амали феълӣро нишон медиҳад.

Бояд қайд кард, ки Н. Шозидов ақидаҳои назаррасро дар мақолаҳои худ ба нашр расонидааст [13].

Дар забоншиносии тоҷик, масъалаҳои валентнокӣ, аз он ҷумла валентнокӣ дар феъл то ҳанӯз мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Маводҳои дастраси оиди мафҳуми валентнокӣ дар ин соҳа, асосан забони форсӣ, ки бо забони тоҷикӣ хешигарии зич дорад, тааллуқ дорад.

Л. С. Пейсиков яке аз нахустин кашфкунандагони ин назария дар забоншиносии эронӣ ба шумор меравад. Ин олим мафҳуми «валентнокиро» ба калимаи «мувофиқат» ишора мекунад. Ҳанӯз дар охири соли 1959 вай омӯзиши проблемаҳои назарияи иборасозиро, дар қисмати "Муносибатҳои мантиқӣ ва грамматикӣ аъзоёни асосии ҷумлаҳо", шарҳ дода, муайян намуд, ки хабар дар забони форсӣ ба пуркунанда алоқаи зич дорад. Ин алоқа метавонад бо пуркунанда, ҳол ва ё аъзоҳои туфайлӣ инъикос карда шавад. Вале алоқамандии мубтадою хабар ба таври махсус иҷро шуда, «мувофиқат» номида мешавад. Барои забоншиносон ин мафҳуми нав набуда, як зайл дар забоншиносии форсӣ ва дигар забонҳои эронӣ, ба монанди забоншиносии тоҷик, мунтазам истифода бурда мешавад [8].

Вожаи «мутобиқат ё пайрав» гуфта, пайвастагии вобастагиеро, мефаҳмонад, ки як аъзои ҷумла ба аъзои дуёми ҷумла алоқаи морфологӣ-тартибӣ (масалан ба воситаи шахс, шумора, чинс, падеж ва ғ.) дорад. Ин мафҳум дар робита бо забони форсӣ, бояд ҳамчун муносибати маъноӣ ва тартибӣ-грамматикӣ ё ки мутаносиби мубтадоро ба хабар мефаҳмонад [8, 398].

Дар ҷумлаҳои мубтадои феълию исмӣ ва мубтадои феълӣ-исмӣ аснои алоқамандии формалии ассимиляцияи шаклҳои хабарӣ ва мубтадое, ки ашёҳои ҷондорро ифода мекунад, равшан дида мешавад [8, 400].

Дар ҳуди забоншиносии тоҷик дар бораи мавзӯи зикришуда корҳои илмӣ алоҳида ва махсус, ки ба масъалаи валентнокӣ дар дар феъл бахшида шудаанд, вучуд доранд. Дар асарҳои В.А. Расторгуева ва А. Керимова (1954), П. Д. Чамшедова (1989), Д. М. Искандарова (2004). Муҳақиқони ҷавоне, ки корхояшон ба типологияи феълҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бахшида шудаанд: – М.Т. Ҷабборов (2005), Н. Каримова (2007), Ш. Раҳимова (соли 2010), Ҷ. Усмонова (2014) ва дигарон ҷанбаҳои гуногуни майдонҳои маъноиро таҳқиқ карда баданд, аз он ҷумла масъалаҳои валентноки ҳам дар корхояшон дида мешавад.

Дар қисмати дуёми ин боб, ки **«Валентнокии феъл ва мафҳуми он»** номида шудааст, қоидаи умумии валентнокии феъл майян карда мешавад. Дар ин таҳқиқот, валентнокии феъли гуфта, мафҳуме дар назар дошта мешавад, ки он «мутобиқати маъноӣ дошта қобилияти алоқамандӣ доштан ба

актантҳои мушаххас, ки хусусан маънӣ, микдор, хусусият (хатмӣ / ихтиёрӣ), тарз ва шакли ифодаи онҳоро шарҳ медиҳад» муайян карда мешавад.

Сипас, дар рисола зерфасл ба номи «**Таснифоти валентии феълҳо ва актантҳо ва интишордиҳандаҳои онҳо**» оварда шудааст, ки дар инҷо таснифоти феълҳо аз нуктаи назари валентнокӣ, ки аз ҷониби забоншиносон, ба монанди Ӯ. Эрбен, В. Юнг, В. В. Богданов, С. М. Кибардина, А. А. Уфимцева, Г. Хельбиг, В. Шенкель, В. Н. Ерхова, С. М. Панкратова муайян карда шудааст, дарҷ ёфтааст. Инчунин таърифи мафҳуми актантҳо ва интишордиҳандаҳои онҳо, ки асосан аз тарафи ҷунин олимони Л. Теньер, С. Д. Кацнельсон, У. Энгель, Г. Хельбиг, В. Шенкель и Б. Латоур муайян карда шудааст, дода шудааст. Бояд зикр кард, ки назарияи онҳо дар таснифоти активҳо аз ҳамдигар фарқ мекунад, ки масъала баҳсоварро ба миён мебиёрад.

Дар фасли сеюми боби якум «**Семантикаи феъл, хусусиятҳо ва таснифоти он**», таърифи қоидаи семантика ҳамчун илм муайян шуда, мафҳуми – семҳо, таснифоти доираи маъноӣ ва моҳияти тарзи таҳлили компонентҳоро муайян мешавад, аз он ҷумла мафҳумҳои семантикаи муайянкардашудаи ҷунин олимони В. фон Гумбольт, В. В. Виноградов, В. Г. Адмони, А. А. Уфимцев, Н. Д. Арутюнова, С. М. Кибардина и Е. С. Кубрякова. В. оварда шудаанд.

В. Богданов феълҳоро ба ҷунин гурӯҳҳои амал, ҳолат, ҳосият ва мансубият ҷудо мекунад. Н. Минина тарафи «фазаи семантики»-и феълҳоро таҳлил карда ҳаракат, машғулият, иҷрои амалро мефаҳмонад. Дар рисолаи мазкур, мо таснифоти феълҳои эҳсосотии (ТФЭ) Л.Б. Бабенкоро пайгирӣ мекунем.

Дар боби дуюми рисола «**Таснифоти феълҳои эҳсосотӣ**» (ТФЭ) мо таснифоти сохторӣ ва услубиро гузарондем. Дар инҷо намудҳои феълҳои эҳсосотӣ маънидод карда шудаанд.

Дар фасли дуюми боби дуюм ба номи «**Эҳсосот ва навъҳои гуногуни ҳолатҳои эҳсосотӣ**» фикру ақидаҳои баъзе олимони оварда шуда, аз нуктаи назари равоишиносӣ мафҳуми эҳсосот муайян шуда, намудҳои ҳолатҳои эҳсосотӣ тавзеҳ дода шудаанд.

Дар фасли дуюми боби «**Таснифоти феълҳои эҳсосотӣ аз нуктаи назари сохтор**» аз ҷониби мо таснифоти сохторӣ дар забонҳои муқоисашаванда гузаронида шуд. Таснифоти сохторӣ аз тарафи муаллиф аз рӯйи синтаксис, морфология ва калимасозӣ тавзеҳ дода шудааст.

1. Аз нуктаи назари синтаксис феълҳо ба гурӯҳи гузаранда ва монда ҷудо мешавад. Феълҳои гузаранда баъди худ пуркунандаи бевоситаро талаб менамоянд. Ҳамаи феълҳои гузаранда баъди худ пуркунандаро бевоситаро талаб менамоянд (дар забони олмонӣ, бошад шакли Akkusativ – пуркунандаро дар падежи “винительный”, ки аслан ба саволҳои киро?, чӣ? ҷавоб мешаванд, мегиранд). Гарчанде, ки дар забони тоҷикӣ падеж вучуд надорад, феълҳои гузарандаи забони олмонӣ ба феълҳои гузарандаи забони тоҷикӣ мувофиқ мебиёянд. Дар бораи мутобикати ин масъала забоншиноси тоҷик – Ҳусейнов Х. ҷунин менависад: «Пуркунандаи

бевосита / сарфи назар аз **ифодакунанда ва ифодашаванда**, ашёро нишон медиҳад, ки ҳаракат ба он равона карда шуда ба воситаи феъли гузаранда ифода меёбад».

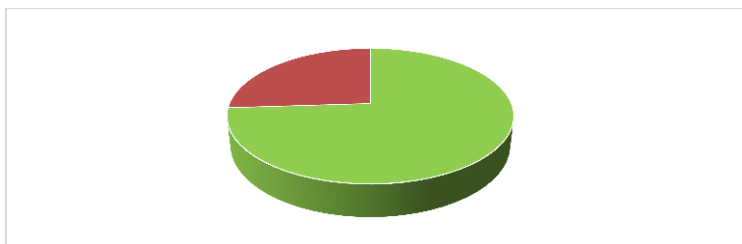
Пуркунандаи бавосита, объектеро мефаҳмонад, ба амал алоқаи зич дошта, ба воситаи феъли гузаранда ифода ёфтааст. Амал бе пуркунандаи бевосита нопурра мемонад» [12, 31]. Муҳақиқ инчунин истифодабарии пасоянди «ро»-ро бо пуркунандаи бевосита нишон додааст. Масалан: lieben (дӯст доштан – любить), beleidigen (ранҷондан – обидеть), hassen (бад дидан – ненавидеть), beschimpfen (дашном додан – ругать), verlocken (мафтун кардан – очаровывать) ва ғ. Дар байни феълҳои эҳсосотие, ки аз тарафи мо мавриди таҳлил қарор гирифта шуданд, феълҳои гузаранда низ дучор мешаванд. Шумораи онҳоро **74%** ташкил медиҳад.

Феълҳои гузаранда дар забони олмонӣ баъди худ падежи «дательный» -ро, ки ба саволҳои – ба кӣ?, ба чӣ? ҷавоб мешавад, талаб менамояд. Ба ин гурӯҳи феълҳои зерин дохил мешаванд: lächeln (табассум кардан – смеяться), gefallen (маъқул шудан – нравится), sympatisieren (хусни таваҷҷӯҳ кардан – симпатизировать), freuen sich (хурсандӣ кардан – радоваться) и т. п. Дар мавриди тарҷума, ҳолатҳое, дучор мешаванд, ки падеж мувофиқат намекунад. Барои муқоиса ин ақида, мисолҳои зеринро овардан мумкин аст. Мисолҳо:

<i>Мӯмин ғураҷкаи формаи</i>	<i>Momun trug nicht die Uniformmütze</i>
<i>муассисаи бешабониро наменӯшид,</i>	<i>des Forstamts, er schämte sich mit ihr</i>
<i>аз он шарм медошт (Ч.А.,19)</i>	<i>(Т.А.,43)</i>
<i>Аз фаромӯшхотирӣ натарсед,</i>	<i>Fürchten Sie sich nicht vor dem</i>
<i>гуфт дӯстона Пуаро (Б.М.)</i>	<i>Vergessen, sprach inm Poitot</i>
	<i>freundlich zu (A.C.,186)</i>

Мувофиқи нишондиҳандаҳои картатекаи, фоизи феълҳои эҳсосоти монден дар забони олмонӣ 26% -ро ташкил медиҳад.

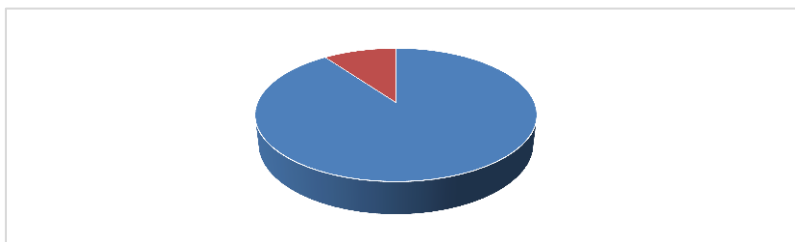
Диаграмма №1.

2. Таснифоти феълҳо аз нуқтаи назари морфология дар забони олмонӣ ба гурӯҳҳои феълҳои мураккаб, содда, нодуруст ва феълҳои претерит-призентиа чудо мешаванд. Дар забони тоҷикӣ бошад, намудҳои мазкур вучуд надоранд. Мувофиқи картатекаи мо 90 % феълҳои эҳсосотиро феълҳои содда ташкил медиҳанд – erfreuen (шод кардан – радоваться), belustigen (шоду хурсанд кардан – веселить), bemitleiden (ҳамдардӣ кардан – сочувствовать), vergöttern

(парастидан – боготворить), bedauern (афсӯс хӯрдан – сожалеть), 10 % бошад феълҳои мурракаб ва нодуруст ташкил медиҳанд: (übelnehmen (ранчидан – обижаться). Аз байни феълҳои претерит-презентиа фақат 1 феъли эҳсосотӣ – mögen (дӯст доштан – любить) пайдо шуд.

Диаграмма №2.

3. Аз нуқтаи назар калимасозӣ феълҳои эҳсосотии забони олмонӣ чунин таснифот доранд: содда, сохта, мураккаб ва таркибӣ бо sich (ки ба феълҳои гардонда (возвратные) ва ҳамгирой (взаимные). Танҳо 17% -и феълҳоро дар картатекаи мо феълҳои сода ташкил медиҳад.

Феълҳои мураккаб аз решаи исм, сифат, зарф, шакли масдари (феълҳои мураккаб); бо ёрии пешванди чудогона ва пешванди пайваст; ва инчунин феълҳо бо sich.

Ба феълҳое, ки ҳолати эҳсосотро мефаҳмонанд чунин феълҳо дохил мешаванд:

Феълҳое, ки аз **исм** таркиб ёфтаанд: ängstigen (тарсидан – ҳаросидан), kränken (озурдан – обижать), übelnehmen (ранчидан – обижаться), verhimmeln (парастидан – обожать), vernarren sich (сахт ошиқ шудан – безумно влюбляться);

Феълҳое, ки аз **сифат** таркиб ёфтаанд: – verherrlichen (парастидан – обожать), langweilen (пазмон шудан – скучать);

Феълҳое, ки аз **зарф** таркиб ёфтаанд: – gernhaben (дӯст доштан – любить), lieb gewinnen (дил бастан – полюбить), lieben (нағз дидан – любить), zurückschrecken (ҳарос пайдо кардан – страшиться), zurücksetzen (pӯ гардондан – пренебрегать);

Феълҳое, ки аз **масдар** таркиб ёфтаанд: – 0.

Ба пешвандҳои феълии пайваст дар забони олмонӣ пешвандҳои be-, ge-, er-, ver-, zer-, miss-, emp-, ent- дохил мешаванд. Bedauern (афсӯс хӯрдан – сожалеть), bedrohen (тахдид кардан – грозить), bereuen (пушаймон шудан – раскаиваться), beunruhigen (нороҳат кардан – беспокоить), empfinden (эҳсос кардан – чувствовать), entzücken (мафтун кардан – восхищать), bezaubern (дил рабудан – очаровывать), verhexen (ҷоду кардан – околдовывать),

verlieben sich (ошиқ шудан – влюбиться), erbosen (айши касеро талх кардан – разозлиться на кого-л.), gefallen (маъқул шудан – нравиться), enttäuschen (дилмонда кардан – разочаровывать) и др.

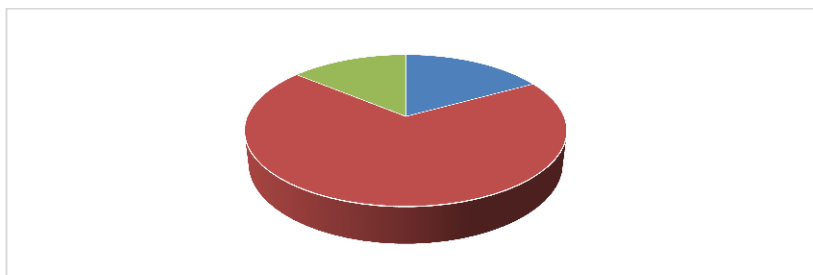
Гурӯҳи дигари феълҳои забони олмониро феълҳо аз пешванд таркибёфта ташкил медиҳанд: - ab-, an-, auf-, aus-, bei-, ein-, mit-, nach-, vor-, zu-. Anziehen (чалб кардан – пленять), aufregen (оташин шудан – волноваться), einwenden (эътироз кардан – возражать), einschüchtern (тарсондан – запугивать) ва ғ.

Мувофиқи картатекаи мо феълҳои сохта **69%** онро ташкил медиҳанд.

Феълҳои таркибии забони олмониро феълҳои мазкур ташкил медиҳанд: erfreuen sich (шод шудан – радоваться), amüsieren sich (хурсанд шудан – веселиться), entzücken sich (мафтун шудан – восхищаться), ärgern sich (ба ғазаб омадан – злиться), sehnen sich (пазмон шудан – тасковать), ängstigen sich (тарсидан – бояться) ва ғ.

Ба феълҳои мутақобила забони олмонӣ инҳо дохил мешаванд: vergucken sich (ошиқ шудан – влюбляться), verknallen sich (ошиқ шудан – втюриться), verlieben sich (ошиқ шудан – влюбиться), ekeln sich (нафрат доштан – испытывать отвращение), fürchten sich (тарсидан – бояться).

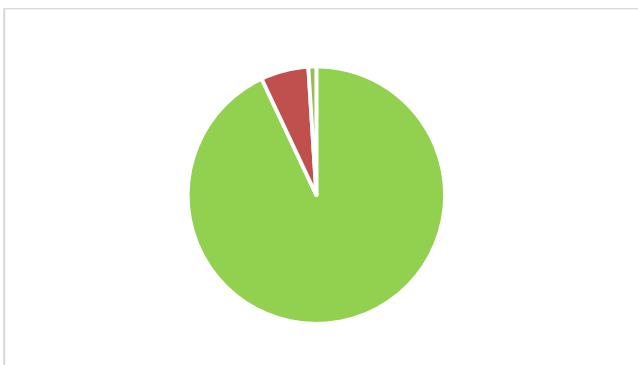
Аз рӯйи натиҷаи таҳлили картатекаи мо феълҳои таркибии бо ёрии sich сохташуда дар забони олмони **14 %** -ро ташкил медиҳанд.

Дар адабиёти тоҷик ақидаҳои гуногун оид ба гурӯҳбандии таркиби калимасозии феълҳо ва номгузории онҳо вучуд дорад. Дар ҳамин фасл навиҳои таркибии феълҳо оварда шудааст В. С. Расторгуевой [10], И. Б. Мошеева [7], С. Д. Арзуманова [1], Д. М. Искандаровой [4] и Б. Сиёева [11].

Натиҷаҳои тадқиқот чунин хулоса дод: – феълҳои содаи эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ 1%, сохта (синтетикӣ) 6% ва сохтаи аналитикӣ 93 %-ро ташкил медиҳанд.

Диаграммаи №4.

Дар фасли сеюми боби дуюми «Таснифоти феълҳои эҳсосотӣ аз нуқтаи назари услуб». Аз тарафи муаллиф таснифоти услубии феълҳои ҳолатҳои эҳсосотро ифодакунанда дар забонҳои зикришуда гузаронида шуд. Натиҷаҳо ба ғоиз ифода шудаанд.

Бо хусусияти мазкур, мумкин, аст ки феълҳоро ба якчанд гурӯҳ ҷудо кунем, масалан: суҳанони воло дар маънаҳои (sich zuneigen, begeistern, verherrlichen, verhimmeln, revanchieren), калимаҳои паҳ ва ё шӯхӣ: (jauchzen, vergucken sich, verknallen sich, schnäbeln sich), ё аз нуқтаи назар сабақ бетараф (lieben, hassen, lachen, ärgern, mögen). Дар асоси ҳамаин гурӯҳбандӣ аллакай аломатҳои услубӣ-забоншиносӣ дида мешавад. Дар асоси таҳлили шумораи феълҳо ҷуни ҳулосаҳоро қайд кардан мумкин аст:

Ба лексикаи байниуслубӣ, калимаҳое дохил мешаванд, ки одатан ба танзимои амалӣ-услубӣ мутобиқат надоранд. Ҳамаин лексика асоси калимаҳои луғавӣ забонро ташкил медиҳад (любить, удивляться, сердиться, соскучиться). Дар баҳодиҳии-эҳсосотӣ бошад лексикаи байниуслубӣ дар ҳамаи истифодаи ғайрикантекстӣ, аз нуқтаи назар сабақ бетараф ё ифоданашиаванда шуморида мешавад. Ин ҳолатро инчунин «амали услубӣ» низ меноманд, ки бо «тобиши маъноии ҳолати эҳсосотии сифр» фаҳмида мешавад. Ин он маъно надорад, ки он тамоман аз унсурҳои эҳсоспазири шуур маҳрум аст. Истифодаи он дар жанрҳои гуногуни рӯзномавӣ-оммавӣ, далели он аст, ки он мазмуни матнҳоро таъсирбахш намуда, барои интишори воқеият зарур аст, (яъне муносибати ифодаи объективӣ ва субъективиро мефаҳмонад, – муносибати нависанда ба тасвиркунии ҳодисаҳо ва далелҳои воқеияти ҳақиқӣ). Бинобар ин, тобиши маъноии эҳсосотии матн аз интиҳоби услубии калимаҳо вобаста аст. Дар адабиёти ҳозираи илмӣ калимаҳои бетараф зиёд истифода бурда мешаванд. Лекин ифодаи эҳсосотии ин асарҳо аз услубҳои рангоранги шакли наср зиёдтар мебошад. Тарафи мусбати лексикаи бетараф аз интиҳоби дурусти калимаҳо, баррасии далелҳои қонекундаи нутқ ва пайвастагии мантиқии нақл вобастагӣ дорад. Ба ин гурӯҳҳои феълҳои зайлро дохил кардан мумкин аст: bängen – ҳавотир шудан, тревожиться; beleidigen – ранҷондан, обидеҳӣ; böse sein (werden) – оташин шудан, злӣ; lieben – дӯст доштан, любӣ; genießen sich – шарм доштан, стесня́ться; hassen – бад дидан, ненавидеть; lachen – хандидан, смеяться; ärgern – оташин кардан, злӣ, сердить; mögen – нағз дидан, нравиться; schämen sich

– хиҷолат кашидан, стыдиться; schimpfen – дашном додан, бранить; sehnen sich – пазмон шудан, скучать ва ғ.

Фоизи ин гурӯҳи семантикӣ-услубӣ 72 % ташкил медиҳад.

Тафовути семантикӣ-услубӣ байни калимаҳои бетарафи маъноӣ канотитивӣ (тасвирӣ), дар вақти муқоисаи муродифҳо муҳим аст: гневаться (назмӣ), ершиться (гуфт.) – сердиться. Доираи ҳамин гуна вожаҳо ниҳоят васеъ аст.

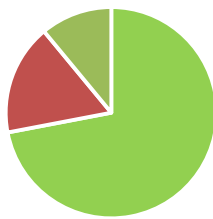
Ба усули лексикӣ, ки қобилияти пурра қонеъ гардонидани талаботи муоширати гуфтугӯии ҳаррӯза дорад, маҷмӯи бойи луғавӣ ва қабати мухталифи фонди луғавии забон – калимаҳои умумиистеъмолиро ташкил медиҳад. Ғайр аз ин муоширати таомулӣ (ҳаррӯза), то андозае мафҳумҳоро аниқ мекунад, то ки ин ё он хусусияти ифодакунии эҳсосотро тавзеъ диҳад.

Аз ҳамин сабаб, талабот ба ҳамин гуна вожаҳо зиёд аст, ки онҳо на танҳо мафҳумҳои умумӣ, балки аломатҳои фарқкунандаро низ ифода мекунанд. Мушаххас карда гӯем, одатан, калимаҳои умумиистеъмоли назар ба дигар вожаҳо маъноӣ возеътар доранд. Онҳо аз муродифҳои бетарафи худ, на фақат аз тарафи услуб, балки аз нуқтаи назари маъноӣ низ фарқ мекунанд. Мисол, калимаи гуфтугӯии «втүхаться» маъноӣ бетарафи «влюбить» мебошад, ки он на ин ки тобиши маъноии дараҷаи баланди ҳиссиётро мефаҳмонад, балки шабоҳати таассуроти иловагиро низ ифода мекунад [5]. Феълҳои зерин ба ин гуфтаҳо мисол шуда метавонанд:

Jauchzen – ба вачд омадан, ликовать; vergucken sich – ошиқ шудан, влюбляться; verknallen sich – ошиқ шудан, втюриться; vernarren sich – саҳт ошиқ шудан, безумно влюбляться, увлечься; verschießen sich – ошиқ шудан, втюриться.

Аз рӯйи таҳлил гурӯҳи лексикӣ-семантикии, услуби феълҳои гуфтугӯӣ 17%-ро ташкил медиҳад.

Услуби пуртаъсир ва баландтарин 11% -и феълҳои таҳлилкардаро ташкил медиҳад. Дар ин ҷо вожаҳои қадима, китобатӣ, воситаҳои насри лексикӣ ва намунаҳои баландмазмунӣ нутқ мунтазам истифода бурда мешаванд [3]. Масалан, imponieren – писанд омадан, импонировать; zuneigt sein – ҳусни таваҷҷӯҳ кардан, быть расположенным к к-л.; faszinieren – мафтун кардан, очаровывать; begeistern – рӯҳбаланд кардан, воодушевлять; bewundern – ҳаловат бурдан, восхищаться; kränken – ранҷондан, обижать; vergöttern – парастидан, боготворить; verherrlichen – шӯҳрати касеро баланд нишон додан, прославлять; verhimmeln – парастидан, обожать, перевозносить до небес. ва ғ.

Боби сеюм ки ба номи «**Таснифоти семантикӣ-валентнокии феълҳои эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ**» арзёбӣ шуда – аз се фасл иборат аст. Дар ин қисми тадқиқот, пеш аз ҳама, ба гурӯҳҳо ҷудо кардани феълҳои эҳсосотӣ; таҳлили муфассали сохторӣ-маъноӣ ва таҳлили феълҳои эҳсосотӣ дар забонҳои муқоисашаванда гузаронида шуда, баррасӣ карда шудааст. Дар инҷо, хусусиятҳои валентнокии феълҳоро дар таркиби зергурӯҳҳои интихобии ҳолати эмотсионалӣ таҳлил карда шудаанд; хусусиятҳои истифодабарии валентнокии феълӣ тавсиф дода шудаанд, ҳолатҳои бавучудоии тағйирот дар сохтори валентӣ, хусусиятҳои маъноии актантҳои асосӣ ва муносибатҳои маъноии онҳо, инчунин баъзе хусусиятҳои хоси ин ё он гурӯҳи маъмул шарҳу тавзеъ дода шудааст.

Маҳз шарҳи маъноии моделҳои ин навъи феълҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ принципҳои фарқияти ба гурӯҳҳо ва зергурӯҳҳо ҷудо кардан мебошад, барои ин муқаррар кардани қонуниятҳо ва амали онҳо ва, умуман, сохтори пурраи онҳо синтези гуногунҷанба ва таҳлили сатҳҳои гуногуни сохториро талаб менамояд.

Мувофиқи фарҳанги Л. Г. Бабенко як зергурӯҳи феълҳои эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ инҳоянд:

1) Феълҳои дар ҳолати эҳсосотӣ мавҷуд будани субъекте, ки дар ҳолати таассурот аст, ё ки эҳсосот ҳолати субъект аст.

2) Феълҳои ташаккулдиҳандаи ҳолати эмотсионалӣ, ки дорои аломатҳои зерин мебошад: Ба ягон ҳолати эҳсосотӣ ворид шудан;

3) Феълҳое, ки ба ҳолати эҳсосотӣ меоваранд, яъне маънии онҳо касеро ба ҳолати эмотсионалӣ ё ягон ҳолати эҳсосӣ оварда мерасонад [2].

Фасли якуми боби сеюм «**Феълҳое, ки дар ҳолати эмотсионалӣ вучуд доштани субъектро дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ**» унвон дорад, ки ин қисмат ба таҳлили гурӯҳбандии феълҳо бахшида шудааст.

Ба гурӯҳҳои номбаршуда феълҳои – дӯст доштан, хурсандӣ кардан, ғамхорӣ кардан, хайрон мондан, азоб додан, тарсидан, шармгин шудан, пазмон шудан, шикоят кардан, бад дидан ва ғ. дохил мешаванд.

Муқоисакунии феълҳои дар субъект ҳолати эҳсосотӣ қарордоштаи забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, нишон дод ки дар мавриди тарҷума кардани ҷумлаҳо аз тоҷикӣ ба олмонӣ, омилҳои ба монанди ивазкунии сохтори фаъол ба мафъул, ҷойивазшавии объекту субъект, ҳоли хабарӣ, ҷойивазкунии ҷонишин мавқеи исм ва сифатро дар ҷумла, нақши муҳим мебозанд.

Дар фасли дигари боби мазкур «**Ба амалоии феълҳои эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ ва аналогияи онҳо дар забони олмонӣ**» таҳлили валентнокии гурӯҳи мазкур гузаронида шуд: – ба ҳашм омадан, одат кардан, ба худ омадан ва ғ.

Феълҳои баамаловарандаи ҳолати эмотсионалӣ, ҳолати ҳаяҷон, ҳашмгинӣ, ки дар натиҷаи норозигӣ бо ягон кас ва эҳсосоту ҳиссиёти ба он дахлдор, дар забонҳои муқоисашаванда ба воситаи феълҳои вуҷуд доштани субъект дар ҳолати эҳсосот, ки боиси иваз шудани сохтор, истифодабарии феълҳои гузарандаю монда ва мавриди истифода қарор гирифтани феълҳои ҳастӣ / доштан дар забонҳои муқоисашаванда мебошад. Дар бештари мавридҳо феълҳои мазкур, ки дар забонҳои муқоисашаванда ҳолати субъектиро ифода мекунанд, дар сохтори феъли дутаркиба, ба мафҳумҳои ихтиёрӣ, ки маънои сабаб ё ки дараҷаи эҳсосотро равшан месозанд, интишор медиҳад.

Дар фасли охири боби сеюм, «**Феълҳои ба эҳсосотоваранда дар забони тоҷикӣ дар муқоиса ба забони олмонӣ**» натиҷаҳои таҳлили валентии феълҳои зерин оварда мешавад: ошӯфта шудан, ноумед кардан, тарсонидан, ҷанг кардан, ангезонидан ва ғайра.

Натиҷаҳои таҳлили семантикӣ ва валентнокии феълҳо ҳолатҳои эҳсосотӣ ифодакунанда, нишон медиҳанд, ки феълҳои дар кор зикршуда, як ҳолати муҳсусро ифода карда, аломатҳои феълҳои дувалентаи дигаргункунӣ ҳолати эҳсосотиرو нишон дода, актант бо сохторҳои гуногун, аломатҳои объект ва сабаби онро фаро мегирад. Ҳамин феълҳо ҳуди раванди дигаргун кардани ҳолатро ифода карда, қисмати дохилӣ (фазаӣ) ба дигар актантҳои иловагӣ ҷой намемонад.

Ин феълҳо ба феълҳои ҳолатҳои эҳсосотӣ хеле наздик буда, метавонанд дар ҳолатҳои гуногун мавқеияти субъектро ба объект иваз кунанд. Фарқияти асосии онҳо аз феълҳои ҳолати эҳсосотӣ дар он аст, ки дар мафҳуми компонентии онҳо ҳолати фазаӣ дида мешавад, ки ба иштироки ботинии семҳоро (давомиятро) роҳ намедиҳад. Аз феълҳои амалии мутақобила, ин зергурӯҳҳо, дар он фарқ мешаванд, ки лексемаҳо дигаршавии ҳолати объектро, ки аз тарафи ягон шахс ба амал омада, он иштирокунандаи баробархукуки ин ҳодиса набуда, балки бо иштироки худ ҳолати мусбати эҳсосотиرو шарҳ медиҳад.

Натиҷаҳои корҳои анҷомдодашуда дар охири кор ҷамъбаст карда шудаанд. Дар ин ҷо натиҷаҳои таҳқиқот, ҳулосаҳои умумӣ дар матнҳои таҳияшуда ва самтҳои асосии омӯзиши минбаъда дар доираи мавзӯи пешниҳодшуда муайян карда мешаванд.

Дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ муайян карда шуд, ки таснифоти ФЭ дар забонҳои омӯхташуда аз нуқтаи назари семантика (маъно) пурра ба ҳам пайваст мешаванд.

Дар таносуби валентнокии феълҳои эҳсосотии забони тоҷикӣ аз олмонӣ бо баъзе хусусиятҳо фарқ шуда, дар баъзе мавридҳо монанд мебошанд. Сарфи назар аз сохтори мухталифи забонҳо ва ҳатто роҳҳои гуногуни ифода

кардани муносибатҳои синтаксисӣ байни феълҳои ҳолати эмотсионалӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, зергурӯҳҳои маъноӣ ошкор карда мешаванд, ки онҳо дар навбати худ доираи имконияти муқоисакунии ин забонҳоро васеъ мекунанд.

Муқоисакунии феълҳои дар субъект ҳолати эҳсосотӣ қарордоштаи забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, нишон дод, ки дар мавриди тарҷума кардани ҷумлаҳо аз тоҷикӣ ба олмонӣ, омилҳои ба монанди ивазкунии сохтори феъл ба мафъул, ҷойивазшавии объекту субъект, ҳоли хабарӣ, ҷойивазкунии ҷонишин мавқеи исм ва сифатро дар ҷумла, нақши муҳим мебозанд.

Феълҳои баамаловарандаи ҳолати эмотсионалӣ дар забонҳои муқоисашаванда ба воситаи феълҳои вуҷуд доштани субъект дар ҳолати эҳсосот, ки боиси иваз шудани сохтор, истифодабарии феълҳои гузаранда монда ва мавриди истифода қарор гирифтани феълҳои ҳастӣ / доштан дар забонҳои муқоисашаванда мебошад. Дар бештари мавридҳо феълҳои мазкур, ки дар забонҳои муқоисашаванда ҳолати субъектиро ифода мекунанд, дар сохтори феъли дутаркиба, ба мафҳумҳои ихтиёрӣ, ки маънои сабаб ё ки дараҷаи эҳсосотро равшан месозанд, интишор медиҳад.

Натиҷаҳои таҳлили семантикӣ ва валентнокии феълҳо ҳолатҳои эҳсосотро ифодакунанда, нишон медиҳанд, ки феълҳои зикршуда, як ҳолати мухсусро ифода карда, аломатҳои феълҳои дувалентаи дигаргункунӣ ҳолати эҳсосотиرو нишон дода, актанти дуум бо сохторҳои гуногун ифода шуда аломатҳои объект ва сабаби онро фаро мегиранд.

Шумораи актантҳо ва валентнокии феълҳои эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ якхела буда, фарқияташ дар он аст, ки баъзе феълҳо дар забони олмонӣ пешоянд дошта, баъди худ падежҳоро (дар бештари мавридҳо Akkusativ-po) талаб мекунанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Арзуманов С. Сангинов А. Забони тоҷики / С. Арзуманов, А. Сангинов - Душанбе: Маориф, 1988. – 415с.
2. Бабенко Л. Г. Толковый словарь русских глаголов / Л. Г. Бабенко. (идеографическое описание; английские эквиваленты; синонимы; антонимы) М.: «АСТ-ПРЕСС», 1999. – 704 с.
3. Богданов, В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л.: ЛГУ, 1977 – 204 с.
4. Искандарова Д.М. Несколько заметок об основных таджикских глаголах //Актуальные проблемы преподавания государственного языка. - Душанбе, 2002. - С. 60-65.
5. Искандарова Д.М. Семантическая классификация лексики и ее перевод // Лингвистические проблемы перевода. – Душанбе, Нодир, 2003. – С. 25-28.
6. Кацнельсон С. Д. К понятию типов валентности // С. Д. Кацнельсон. Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20-32.

7. Мошеев И.Б. Грамматические категории глагола в русском и таджикском языках/ И. Б. Мошеев. – Душанбе: Госпединститут, 1983. — 132с.
8. Пейсигов Л.С. Вопросы синтаксиса персидского языка / Л. С. Пейсигов. М.: Издательство «Института международных отношений», 1959, - 411с
9. Расторгуева В.С. Очерки по грамматике таджикского языка/ В. С. Расторгуева. // Изд-во Академии наук Тадж. ССР. - Сталинабад, 1953 - С. 48
10. Сайфуллоев Х. Г. Сопоставительно- типологический анализ вопросительных местоимений таджикского и немецкого языков. Дисс. ... канд. филол. наук. - Душанбе, -1981. 206 с.
11. Сиёев Б. Очерк доир ба таърихи феъли забони адабии тоҷик / Б. Сиёев. Д.: Дониш, 1968. – 165 с.
12. Хусейнов Х. Забон ва услуби «Одина»- и устод Айни. Душ., Ирфон, 1973, 164 С
13. Шозедов Н. Чанд сухан оиди баъзе масъалаҳои валентноӣ / Вестник Педуниверситета № 2, Душанбе – 2005. – С. - 29-32.
14. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. Л. : Наука, 1974. – 428 с.
15. Чамшедов П. Типологияи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / П. Чамшедов. Грамматикаи муқоисавӣ. Душ., 1978. 45 с.
16. Helbig G., Schenkel W. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. - 3 Aufl. - Leipzig: Bibliographisches Institut, 1975. 458 S.

**Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар таълифоти зерини
муаллиф инъикос ёфтаанд:**

**а) мақолаҳо дар маҷаллаҳои тавсиякардаи
КOA Вазорати маориф ва илми Федерацияи Россия ва
Ҷумҳурии Тоҷикистон:**

1. Бобоева М. М. Общее понятие валентности и история возникновения данной теории / М.М. Бобоева // Вестник Таджикского национального университета, № 4/9 (185). – Душанбе: «Сино», 2015. – С. 54 - 59.
2. Бобоева М. М. Понятие эмоции и виды эмоциональных состояний / М.М. Бобоева // Вестник Таджикского национального университета, № 4/4 (206). – Душанбе: «Сино», 2016. – С. 44 - 50.
3. Бобоева М. М. Лексико-семантический анализ глаголов эмоционального состояния в таджикском и немецком языках / М.М. Бобоева // Вестник Таджикского национального университета, № 4/3. – Душанбе: «Сино», 2017. – С. 23 - 26.

4. Бобоева М. М. Структурно-валентный анализ глаголов эмоционального состояния в таджикском и немецком языках / М.М. Бобоева // Вестник Таджикского национального университета, № 4/4. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума, 2017. – С. 110 - 115.
5. Бобоева М. М. Структурно-валентный анализ глагола lieben в немецком и таджикском языках / М.М. Бобоева, С. Н. Низомова // Суханшиносӣ № 2 – Душанбе, 2018. – С. 44 - 53.

б) мақолот дар дигар маҷаллаю маҷмӯаҳои илмӣ:

6. Бобоева М. М. Валентность и вербоцентрическая теория предложения / М.М. Бобоева, К. Т. Гафарова // Материалы XLII международной заочной научно-практической конференции. Сборник статей №11 (38), часть II, РИНЦ Интернаука. Москва, ноябрь, 2015г. – С. 115 - 119.
7. Бобоева М. М. Стилистический анализ глаголов эмоционального состояния в немецком и таджикском языках / М.М. Бобоева // Вестник института языков № 4 (24). – Душанбе, 2016. – С. 64 – 67.
8. Бобоева М. М. Валентностные типы глаголов в зарубежной лингвистике / М.М. Бобоева // Межвузовская научно-практическая конференция – Душанбе, 27. 02. 2014 РТСУ. – С. 48 – 52.
9. Бобоева М. М. Исторический аспект проблемы валентности / М.М. Бобоева, Ф. Н. Салимов // Международная научно-практическая конференция – Душанбе, 28. 05. 2016 ТНУ. – С. 68 – 72.
10. Бобоева М. М. Понятие валентности в таджиковедении / М.М. Бобоева, Д. М. Кенжаева // Материалы Республиканской научно-практической конференции – Душанбе, 5-6 мая 2017 МИСиС. – С. 92 - 95.

АННОТАЦИЯ

автореферата диссертационной работы Бобоевой Мадины Маруфовны на тему «Семантика и валентность глаголов эмоционального состояния в таджикском и немецком языках», на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

***Ключевые слова:** сема, семантика, теория валентности, эмоция, лингвистика, распространитель, факультативный, актант, глагольное управление, глагольная лексика, глагольное сочетание, словосочетание, дифференциация, маркированность, согласование.*

В таджикском теоретическом языкознании семантическая и валентная классификация глаголов эмоционального состояния, и их научная лингвистическая интерпретация в сопоставлении с немецким языком пока ещё

не осуществлялась или затрагивалась лишь частично, в отдельных статьях с целью выяснения их общего языкового статуса или в кратких очерках об этих феноменах. Современное состояние научной разработки актуальных проблем общего языкознания, задачи лексикологии, перспективы общего развития теории значения эмоций и оценок вызывают необходимость поиска лингвистических новаций, нового взгляда на предшествующие проблемы и вовлекают в орбиту научных исследований по лингвистике таджикского и немецкого языков. Множество вопросов, неизученных в сопоставительном аспекте, в числе которых доминирующее положение занимают вопросы формирования и становления эмоциональных концептов.

В таджикской современной лингвистике до настоящего времени остаются неисследованными общетеоретические вопросы языковой природы глаголов эмоционального состояния и семантическая дифференциация эмоций и чувств в их структуре. В связи с этим в теории сопоставительной лингвистики (таджикского и немецкого языков) становится актуальным и важным исследование проблем вербализации эмоциональных ощущений, изучение системы варьирования лингвистических единиц, с помощью которых эмоции отражаются в языке /речи.

Целью исследования являются осуществление семантико-валентностной классификации глаголов эмоционального состояния в таджикском и немецком языках. А также установление типологических особенностей (расхождений) и схождений глаголов эмоционального состояния таджикского языка по сравнению с глаголами эмоционального состояния немецкого языка.

Новизна исследования диссертационной работы определяется, прежде всего, тем, что представляет собой первую попытку комплексного анализа глаголов эмоционального состояния в таджикском и немецком языках, учитывая их валентностные и словообразовательные особенности. В данной работе впервые выявлены черты сходства и различия глаголов эмоционального состояния, свидетельствующие как об общности, так и об уникальности и своеобразии изучаемых языков. Сравнительное исследование глаголов эмоционального состояния разноструктурных языков вносит новации в методику изучения эмоциосферы и определяет новое направление в психолингвистике.

АННОТАЦИЯ

автореферати диссертатсияи Бобоева Мадина Маруфовна дар мавзӯи «Семантика ва валентнокии феълҳои эҳсосотӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмӣ филология аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ

Вожаҳои калидӣ: семантика, назарияи валентнокӣ, эҳсосот, забоншиносӣ, интишордиҳанда, ихтиёрӣ (факултативӣ), актант, феълҳои идоракунада, лексикаи феълӣ, ибораҳои феълӣ, калимасозӣ (словосочетание), аломатҳои фарқкунанда, алоқа.

Дар забоншиносии назариявии тоҷик, таснифоти семантикӣ ва валентнокии феълҳои эҳсосотӣ ва баррасии илмӣ онҳо дар муқоиса бо забони олмонӣ то ҳоло мавриди таҳлил қарор нагирифтааст, танҳо қисман дар баъзе мақолаҳо, ба таври умумӣ, ба мақсади муайян кардани ҳолати забонӣ дар очеркҳои кӯтоҳ дарҷ ёфтааст.

Вазъи кунунии инкишофи масъалаҳои асосии илми забоншиносии умумӣ, вазифаҳои лексикология, имкониятҳои умумии тараққиёти назарияи ифодаи эҳсосот ва баҳодихӣ, зарурияти ҷустуҷӯи наовариҳои забоншиносӣ, назари тоза дар бораи мушкilotи мавҷуда ва ба доираи таҳқиқоти илмӣ оид ба забони тоҷикӣ ва олмонӣ ва дохил намудани онҳо ба забоншиносӣ.

Бисёр масъалаҳои ноомӯхта мавҷуд ҳастанд, ки бояд мавриди таҳлили муқоисавӣ қарор гиранд, яке аз муҳимтарини онҳо масъалаҳои ба вучудӣ ва ташаккули мафҳумҳои эмотсионалӣ мебошанд.

Дар забоншиносии муосири тоҷик, саволҳои умумии назариявии хусусияти забоншиносии феълҳои эҳсосотӣ ва фарқияти маъноии эҳсосоту ҳиссиёт ва инчунин сохтори онҳо то ҳанӯз таҳқиқ нашудаанд. Бинобар ин, назарияи забоншиносии тоҷик ва олмонӣ аҳамияти бузург дошта, барои омӯхтани масъалаҳои эҳсосотӣ-эмотсионалӣ, омӯзиши дигаргуншавии вариантҳои воҳидҳои забонӣ, ки тавассути онҳо эҳсосот бо забон / нутқ ифода карда мешавад, тадқиқоти муҳим мебошад.

Мақсади таҳқиқ, гузаронидани таснифоти маъноӣ-валентии феълҳои эҳсосотӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мебошад. Ҳамзамон, муқаррар намудани хусусиятҳои типологӣ (фарқият) ва пайваستшавии феълҳои эҳсосотӣ дар забони тоҷикӣ дар муқоиса бо феълҳои эҳсосотии забони олмонӣ, баррасӣ карда мешавад.

Наовари тадқиқот, асосан, аз он далолат медиҳад, ки тадқиқоти мазкур нахустин таҳлили ҳамаҷонибаи феълҳои эҳсосотӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ буда, хусусиятҳои валентнокӣ ва калимасозии онҳоро зерӣ таҳқиқ қарор медиҳад. Дар ин рисола, бори нахуст, монандӣ ва фарқияти феъли эҳсосотиро нишон дода шуда, аз як тараф умумият ва аз тарафи дигар ягонагӣ ва хусусиятҳои хоси забонҳои омӯхташуда ошкор карда мешаванд. Таҳқиқоти муқоисавии феълҳои эҳсосотии забонҳои гуногунсохтор барои методикаи омӯзиши забонҳои наватарини сохторӣ ба методология барои омӯхтани муҳити эҳсосотӣ самти навро дар психолингвистика муайян мекунад.

SUMMARY

of the dissertation Boboeva Madina Marufovna on the topic "Semantics and the valence of the verbs of emotional state in the Tajik and German

languages," on competition of a scientific degree of candidate of philological Sciences, specialty 10.02.20 – comparative-historical, typological and contrastive linguistics

Keywords: *seme, semantics, theory of valence, emotion, linguistics, distributor, optional, aktant, verbal governance, verbal vocabulary, verb conjunction, collocation, differentiation, marking, agreement.*

In Tajik theoretical linguistics, semantic and valence classification of verbs of emotional state and their scientific linguistic interpretation in comparison with the German language has not yet been carried out or touched upon only partially, in separate articles in order to clarify their General linguistic status or in brief essays about these phenomena. The current state of scientific development of actual problems of General linguistics, lexicology problems, prospects for the General development of the theory of emotions and evaluation cause the need to search for linguistic innovations, a new look at the previous problems and involve in the orbit of scientific research on the linguistics of the Tajik and German languages. There are many issues that are not studied in the comparative aspect, among which the dominant position is occupied by the formation and formation of emotional concepts.

In Tajik modern linguistics, General theoretical issues of the linguistic nature of verbs of emotional state and semantic differentiation of emotions and feelings in their structure remain unexplored to date. In this regard, in the theory of comparative linguistics (Tajik and German) it becomes relevant and important to study the problems of verbalization of emotional sensations, the study of the system of variation of linguistic units by which emotions are reflected in the language /speech.

The aim of the study is the implementation of semantic-valence classification of verbs of emotional state in the Tajik and German languages. As well as the establishment of typological features (differences) and convergence of verbs of the emotional state of the Tajik language in comparison with the verbs of the emotional state of the German language.

The novelty of the research of the thesis is determined primarily by the fact that it is the first attempt to analyze the complex verbs of the emotional state in the Tajik and German languages, taking into account their valence and word-formation features. In this work for the first time the similarities and differences of verbs of emotional state, indicating both the community and the uniqueness and originality of the studied languages. Comparative study of verbs of emotional state of different structural languages introduces innovations in the methodology of studying the emotional sphere and defines a new direction in psycholinguistics.

